

Barbara Rijkema

Tuinieren voor wilde dieren

Kijk het hele jaar je ogen uit!

KNNV Uitgeverij

INHOUDSOPGAVE

Tuinieren voor wilde dieren 7

Deel 1 Voedsel 13

De voedselkringloop 14

Een gezonde bodem 16

Een gazon vol leven 20

Bloeiende planten in je tuin 22

Hommels en bijen 26

De levenscyclus van vlinders 30

Voedsel voor vogels 34

Voedsel voor de egel 37

Voedsel voor de eekhoorn 38

Je groentetuin delen met insecten 39

Kruidentuin 40

Deel 2 Beschutting 45

Hoe zorg je voor goede schuilplekken 46

Van open naar begroeid 48

Ga voor variatie in de begroeiing 50

Beschutting voor libellen en amfibieën 58

De levenscyclus van padden en kikkers 60

Maak schuilplekken 66

Vergeet je eigen schuilplek niet! 70

Deel 3 Voortplanting 75

Hoe planten dieren zich voort? 76

Graaf een vijver 78

Verdiep je in de levenscyclus van juffers

en libellen 80

Maak je eigen insectenhotel 84

Mierennesten 86

Honingbijen 88

Leer meer over de levenscyclus van spinnen 90

Slakken 92

Wespen in de tuin 94

Nestbouw van vogels 96

Bouw een broeihoop voor de ringslang 104

Deel 4 Overwinteren 109

Winter in de tuin 110

De tuin is al winterklaar 113

Overwinterende dieren 114

De vijver in de winter 120

De reis om het voedsel: vogeltrek 122

Vogelvoer maken 124

Waar wonen vleermuizen 126

Egels in je tuin 128

Eekhoorns in de winter 130

De tuin in het ecosysteem van de stad 132

Observeren 136

Alle tuintellingen op een rij 140

Om van wilde dieren in de natuur te genieten hoef je niet naar het buitenland of naar een natuurgebied. Je hoeft maar uit je raam te kijken of een stap buiten de voordeur te doen en je kunt ze al tegenkomen. Wilde dieren komen overal voor, ook dicht bij huis. Een tuin of balkon, of zelfs plantjes tussen de stoeptegels, bieden wilde dieren voedsel en een plek om te schuilen. Een klein gaatje in een hek of heg is voldoende voor een egel om doorheen te kruipen. In een vijver, ook al is hij klein, vind je al gauw kikkers en libellenlarven. Vogels eten graag uit een druivenstruik of fruitboom, maar ze snoepen ook graag van een vetbol of pindasnoer, zonnebloempitten of strooivoer. Hommels en solitaire bijen hebben voldoende aan een gaatje tussen twee voegen, en vleermuizen kruipen graag in de spouwmuur van zowel grote als kleine huizen.

📍 Steenrode heidelibell

📍 Roodborst

📍 Egel

Dit boek bespreekt de vier belangrijkste rollen die een tuin of balkon vervult voor wilde dieren. We staan stil bij wat dieren graag eten, waar ze wonen, wat ze nodig hebben om zich voort te planten en waar ze overwinteren. En er staan veel observatietips in: manieren om iets verder te kijken dan wat je op het eerste gezicht opvalt.

Als je erop let zul je zien:
je tuin zit vol met wilde dieren!

Alle tuinen in Nederland zijn samen even groot als tienmaal de Veluwe, en daarmee een heel belangrijk leefgebied. Tuinen zijn belangrijk tijdens verschillende momenten in een dierenleven. Jonge dieren worden er geboren. Ze eten het voedsel dat je tuin hun biedt om op te groeien of op te vetten voor de winter. Ze verschuilen zich tussen de bladeren en doornen en ze kruipen weg voor de winterkou. Het is fascinerend om deze processen gade te slaan van achter het raam of vanuit je tuinstoel. Er is zoveel te zien, als je weet waar je op moet letten!

KIJK EENS OM JE HEEN

Kijken naar dieren geeft een fantastische extra dimensie aan je tuin. Weten dat vogels, kleine zoogdieren, reptielen, amfibieën en insecten net zo graag jouw tuin bezoeken als jijzelf, geeft een geweldig gevoel.

Neem de tijd om een dier rustig te observeren en ontdek wat hij allemaal doet in jouw tuin. Observeren is vooral kijken. Rustig afwachten en zien wat er gebeurt zonder het proces te beïnvloeden.

Het onderzoeken van diergedrag noemen we in de wetenschap ethologie. Wetenschappers gebruiken lange

lijsten om diergedrag vast te leggen. Ze observeren bijvoorbeeld 5 minuten lang een dier en noteren elke 5 seconden wat het doet. Ze leggen het gedrag zo objectief mogelijk vast. Ze schrijven alleen op wat ze daadwerkelijk zien, zonder er een betekenis aan te geven. Ze noteren bijvoorbeeld: het dier eet (omschrijving), en niet: het dier heeft honger (betekenis). Of: twee vogels pikken naar elkaar (omschrijving), in plaats van: de vogels hebben ruzie (betekenis).

Pas na lange tijd van observatie, en veel herhaling van het gedrag, kunnen wetenschappers duiden welke functie het gedrag heeft. Deze onderzoeken hebben ertoe geleid dat we steeds meer begrijpen van het leven van dieren. Maar veel is ook nog steeds een mysterie.

Dieren observeren kan heel goed starten in je eigen tuin. Veel geduld en een flinke dosis nieuwsgierigheid zijn een goede basis voor veel mooie ontdekkingen!

👉 Groenling en boomklever

Wat ontdek jij allemaal over het gedrag van dieren in jouw tuin?

ER GAAT EEN WERELD VOOR JE OPEN!

Hoe langer je kijkt, hoe meer je ziet! En observeren hoef je niet alleen met je ogen te doen. Ook andere zintuigen kunnen je helpen om meer te leren over het leven in je tuin. Zet je oren en neus ook wijd open!

Welke bloemen worden vaak bezocht? Volg een vlinder die komt drinken eens aandachtig en kijk op welke bloemen hij allemaal neerstrijkt om te drinken. Nachtvinders drinken van bloemen die veel later op de dag opengaan. Ruik je ook een andere bloemengeur in de vroege avond?

Hoeveel dieren komen er af op een bloeiende lavendel? Als je vluchtig kijkt, zie je wel een of twee bijen rondvliegen, maar als je door je knieën gaat en een paar minuten voor de struik gaat zitten, valt je ineens op dat de hele struik wemelt van de insecten. Het gezoem valt ook veel meer op als je er even goed voor gaat zitten. Strijk ook eens met je hand door het hogere gras of haal hem door de klimop langs de schutting:

grote kans dat er veel insecten opvliegen.

Welke vogels komen er allemaal af op een vetbol of de voedertafel? En welke vogel is daarbij dominant? Zijn er soorten waarvoor andere vogels meteen opvliegen, of kunnen ze ook samen eten? Welke vogel eet liever van de kruimels die op de grond gevallen zijn, en welke hangt liever aan een vetbol of voedersilo? Welke vogels waarschuwen elkaar met een alarmroep als er een vijand aankomt? En hoe verschilt die roep van het geluid dat een jong maakt als hij gevoerd wil worden?

TIPS:

- Observeer een bepaalde tijd, bijvoorbeeld 10 minuten, en ontdek welke soorten je allemaal ziet binnen deze tijd.
- Observeer een specifieke soort en kijk eens wat hij allemaal doet binnen 5 minuten tijd.
- Observeer verschillende dieren van dezelfde soort en kijk of je iets kunt afleiden uit hun interactie. Zijn het bijvoorbeeld ouders met een jong, of zijn het juist concurrenten van elkaar?
- Doe je ogen dicht en luister een paar minuten heel aandachtig. Welke verschillende diergeluiden hoor je allemaal?

In dit boek vind je heel veel observatietips. Soms kosten de tips een hele avond, soms maar een paar minuten. Achter in dit boek vind je extra informatie over hulpmiddelen en apps die je daarbij kunnen ondersteunen. Heel veel plezier met het ontdekken van alle wilde dieren in je tuin!

DEEL 1 - VOEDSEL

Voedsel is de eerste levensbehoefte van wilde dieren. Als je in je tuin of op je balkon geen ruimte hebt voor wilde dieren om zich voort te planten of te overwinteren, zorg dan in ieder geval dat er voedsel te vinden is. Daarmee wordt jouw tuin een 'stamkroeg', een plekje waar vlinders even kunnen drinken of vogels een beetje zaad kunnen eten. Dieren nemen het bezoeken van jouw balkon dan op in hun dagelijkse routine. In een stenige wijk kun je met wat vogelvoer toch een paartje merels onderhouden, dat anders misschien verder weg zou broeden.

Elke diergroep heeft zijn eigen voedsel, en sommige soorten lusten zelfs maar één specifieke plant of één bepaald dier. Hoe kun je zoveel mogelijk voedsel in je tuin aanbieden? Zorg voor veel verschillende planten, inheems en liefst biologisch, om zoveel mogelijk stuifmeel en nectar aan te bieden. Planten zijn ook belangrijk voor rupsen om van te eten. Vlinders zijn opportunistisch en zoeken naar de plant die ze op dat moment de meeste nectar geeft. In het vroege voorjaar zijn dat bijvoorbeeld het klein hoefblad of het maarts viooltje. In het najaar hebben juist sedum en klimop aantrekkingskracht. Klimop komt na een aantal jaren tot bloei en is een ware insectenmagneet in het najaar. Na de bloei komen er besjes aan die vogels graag eten. Zorg dat er elk seizoen iets in bloei staat in je tuin. Dan zijn niet alleen de vlinders dik tevreden, maar is je tuin ook interessant voor bijen, hommels en andere insecten.

Als er voldoende voedsel is voor insecten, dan komen er vanzelf meer vogels in je tuin. Vogels eten ook vruchten, noten en zaden die aan planten en bomen groeien. Een gezonde bodem is van belang voor zowel de bodemdierpjes die erin leven, als de egel die leeft van deze bodemdierpjes.

Water in of langs je tuin, in de vorm van een sloot of vijver, zorgt voor muggenlarven en andere waterdierpjes. Zij zijn weer voedsel voor libellen, kikkers en padden.

In het eerste deel van het boek gaan we dieper in op het thema voedsel. Welke planten geven zoveel mogelijk voedsel voor wilde dieren? En welke zijn ook voor jou als mens eetbaar?

13

↻ Akkerhommel

↶ Huismus

➔ Rups van een koninginnenpage.

ETEN EN GEGETEN WORDEN

Alle levende wezens in een gemeenschap hebben elkaar nodig om te overleven, ze staan met elkaar in verbinding in een grote kringloop. Ze eten elkaar of ze worden zelf gegeten. In een kringloop heeft elk wezen zijn eigen rol en plaats.

Voedingsstoffen worden geproduceerd door planten. Zij maken van water, zonlicht en CO₂ suikers waarmee ze kunnen groeien. Naast suikers produceren planten ook zuurstof. Planten noemen we daarom 'producenten'. Planten worden gegeten door herbi-

voren, planteneters. Sommige planteneters, zoals rupsen en slakken, eten alleen de bladeren van een plant. Andere, zoals konijnen of grazers als paarden en geiten, eten alleen gras. Er zijn ook planteneters die alleen het suikerwater van de plant opdrinken, zoals bladluizen.

Vogels zoals merels eten de vruchten van planten, maar daarnaast eten ze ook rupsen en andere insecten. Sommige vogels, zoals kraaien, eten ook aas. Deze vogels noemen we daarom omnivoren, alleseters. Kleine vogels worden gegeten door grote (roof)vogels, zoals sperwers, en ook door katten. Dieren die alleen andere dieren eten noemen we carnivoren, vleeseters. Alle dieren die planten of andere dieren eten noemen we 'consumenten'.

Als een plant of dier doodgaat, breken sommige organismen het dode materiaal af tot voedingsstoffen die weer in de

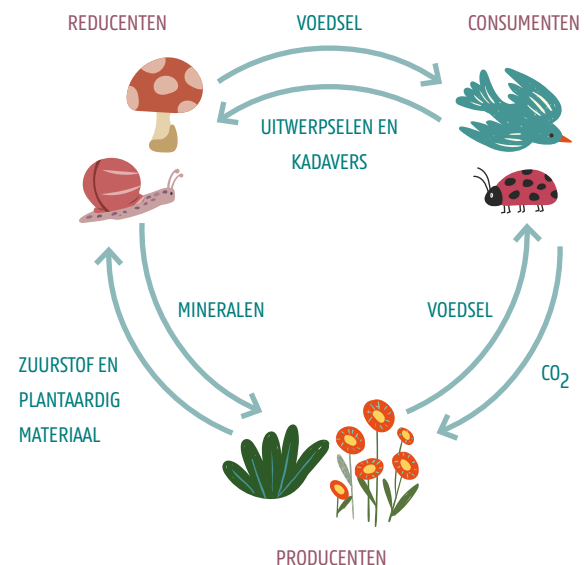
⚡ De roodborst is een omnivoor en eet graag insecten en spinnen, maar ook bessen en zaden.

14

DE VOEDSELKRINGLOOP

DEEL 1 - VOEDSEL

⚡ Een wespspin heeft een sprinkhaan gevangen.

15

bodem worden opgenomen. Die organismen noemen we 'reducenten', omdat ze groot materiaal reduceren tot kleine deeltjes. Planten gebruiken deze kleine deeltjes als voedingsstof om te groeien. Op deze manier is de kringloop rond.

Een paar reducenten kun je zien zodra je een steen optilt of een schepje uit de aarde neemt. Dan zie je onder meer regenwormen en andere bodemdiertjes. Reducenten die je alleen kunt zien onder een microscoop zijn schimmels en bacteriën. Ze verwerken niet alleen dood materiaal, maar ook ontlasting. In de voedselkringloop wordt alles opnieuw gebruikt.

➤ Steenuil met prooi.

EEN GEZONDE BODEM

De basis van voldoende voedsel in je tuin is een gezonde bodem. In een gezonde bodem is er volop bodemleven en zijn er genoeg voedingsstoffen om planten te laten groeien. Een gezonde bodem heeft een structuur waarin er voldoende luchtcirculatie is en er makkelijk water doorheen kan (maar waarin ook wat water kan worden vastgehouden in tijden van droogte). Wortels kunnen makkelijk groeien.

Aaltjes, regenwormen, slakkeneitjes en pissebedden leven een paar centimeter onder het oppervlak. Muizen en mollen graven gangen en houden zo de bodem luchtig. En wat je niet met het blote oog kunt zien zijn de duizenden bacteriën en schimmels. Alle bodemdieren bij elkaar zorgen voor de afbraak van plantenmateriaal tot voedingsstoffen. Hoe kleiner de bodemdeeltjes zijn, hoe dichter ze op elkaar zitten en hoe moeilijker water erdoorheen kan. Zand heeft de grootste deeltjes en is daarmee het meest luchtig en los. Klei heeft heel kleine deeltjes die aan elkaar plakken en samen een compacte, stevige bodem vormen. Om te weten welke grondsoort je in je eigen tuin hebt, kun je verschillende dingen onderzoeken. Ten eerste maakt het uit waar je woont. De verschillende grondsoorten zijn geografisch verdeeld over het land. Grofweg ligt er langs de kust en de grote rivieren kleigrond, dat daar door het water is afgezet.

👇 Zand geeft een losse bodemstructuur.

In het groene hart van Nederland en in de rivier valleien in Vlaanderen ligt vooral veen, een grondsoort die is ontstaan door vele lagen plantmateriaal dat niet geheel verteerd is doordat het in nat, zuurstofarm gebied terecht kwam. Veen werd in ons land vroeger uit de grond gestoken en gedroogd tot brandbaar turf. In de oostelijke helft van Nederland ligt grotendeels zandgrond. Een bodemtype dat we niet goed op de kaart van Nederland terugzien omdat het meestal onder

de oppervlakte ligt, maar dat wel heel belangrijk is voor de bodem in je tuin, is silt. Silt een gemengde grondsoort, grover dan klei maar fijner dan zand. Silt wordt ook wel leem genoemd. Alleen in Zuid-Limburg ligt leem aan de oppervlakte.

TIP

BEPAAAL DE GRONDSOORT VAN JE TUIN

In veel woongebieden is extra grond aangebracht om de grond op te hogen of te verstevigen. Ook bestaat de bodem van je tuin vaak uit een mengvorm, met verschillende grondsoorten door elkaar. Uit een bodemkaart kun je dus niet alles aflezen.

Wil je weten uit welke grondsoorten je tuin bestaat? Doe dan het volgende proefje:

1. Neem een jampotje en vul dat voor de helft met grond uit je tuin.
2. Voeg een drupje afwasmiddel toe en vul de pot tot de rand met water.
3. Draai het deksel op de pot en schud de pot een paar keer goed. De verschillende grondsoorten zullen door het water van elkaar worden gescheiden.

Zand is het zwaarst, en slaat al na een minuut neer. Klei is het lichtst en heeft een aantal uren nodig. Je kunt de pot een nacht laten staan. De volgende dag zijn de verschillende lagen goed te zien. De onderste laag is zand, de middelste laag is silt/leem en de bovenste laag is klei. Daarboven zie je als het goed is een kolom helder water waarop de grove organische stoffen drijven, zoals stukjes blad en veen.

Kijk het hele jaar je ogen uit!

Je kunt deze grondproef op verschillende plekken in je tuin doen en de resultaten met elkaar vergelijken, of de monsters mengen voor een gemiddelde van je tuin.

Ook het werken in de tuin geeft je informatie over je grondsoort. Zandgrond is arm aan voedingsstoffen en wordt snel droog. Kleigrond is voedingsrijk maar is heel dicht, waardoor water er niet goed doorheen kan. Klei is dan ook het zwaarst om te bewerken.

DE LEVENDE BODEM

Welke diertjes leven er allemaal in een gezonde bodem? De regenworm is een grote bekende. Hij leeft onder de grond, maar komt vaak naar boven als het regent. Door de gangen die hij graaft zorgt hij voor lucht in de bodem. In die gangen kan water zich vervolgens makkelijk verplaatsen, waardoor de bodem vochtig blijft. Regenwormen halen voedingsstoffen uit de bodem en verteren die. Hun poep is ook vruchtbaar, en makkelijk opneembaar voor planten. Regenwormen zorgen dus ook voor een vruchtbare bodem.

Pissebedden en oorwurmen leven onder de strooisellaag, de laag van de gevallen bladeren. Hier ruimen zij het afgestorven plantenmateriaal op en vormen het om naar vruchtbare aarde: humus. Pissebedden zijn het meest voorkomende bodemdier in Nederland.

Slakken komen voor in twee varianten: huisjesslakken en naaktslakken. Een zilveren slijmspoor verradert hun aanwezigheid, en natuurlijk de afgeknaagde bladeren van planten.

⬇️ **Pissebedden en regenwormen zijn veelvoorkomende bodemdieren.**

TIP ONTDEK NOG VEEL MEER BODEMDIERTJES

Elk jaar aan het begin van de herfst worden er door heel ons land tellingen gehouden van bodemdieren. Op bodemdierendagen.nl kun je een zoekkaart downloaden en kijken welke dieren er allemaal in jouw tuin of bloembak leven.

Bodemdiertjes houden van een donkere en vochtige omgeving. Je kunt ze zoeken door een bloempot op te tillen of door een schep in de aarde te steken en die een beetje te laten trillen. Je kunt ook een schepje aarde omspitten.

Kijk het hele jaar je ogen uit!

MEER VOEDING VOOR DE BODEM

DEEL 1 - VOEDSEL

Om de bodem te verrijken kun je compost aanbren- gen. Compost wordt 'gemaakt' door bacteriën, schimmels en verschillende kleine dieren, zoals regenwormen. Het is een afbraakproduct van de resten van planten en ander natuurlijk afval. In het bos is deze laag op de bodem het resultaat van de afbraak van gevallen bladeren en afgestorven planten die langzaam verteren. In het bos noemen we deze afbraaklaag humus, en wanneer mensen dit proces nabootsen heet het compost. Compost ruikt een beetje naar bosgrond. Goede compost heeft een donkerbruine tot zwarte kleur, is licht vochtig en heeft een korrelige structuur. Het geeft voeding aan planten, verbetert de bodem, beschermt de bodem tegen uitdroging en stimuleert het bodemleven. Je kunt kant-en-klare compost kopen, maar het ook in je eigen tuin laten ontstaan in een composthoop.

Hoe maak je een composthoop?

De eerste stap is het verzamelen van composteerbaar materiaal. Wissel in het toevoegen van materiaal af tussen 'groen' en 'bruin'. Groen materiaal is nat materiaal zoals gemaaid gras, net gesnoeid blad, groente- en fruitafval en koffiedik. Bruin materiaal is droog materiaal zoals takken, gedroogd blad en karton. Compost ontstaat in twee fasen. Eerst ontstaat er broei, warmte, door het harde werk van de bacteriën. De temperatuur in een grote composthoop kan oplopen tot wel 70 °C. Door omwoelen breng je nieuwe zuurstof in de composthoop, en kun je dit proces versnellen. Als de afbraak gevorderd is, daalt de temperatuur en zakt de hoop in elkaar. Hierna moet je de compost helemaal door elkaar scheppen (omzetten), waarna de compost gaat rijpen. Na een halfjaar tot een jaar kun je de rijpe compost in je tuin gebruiken. De grootte van je tuin bepaalt hoe groot de composthoop is die je kunt maken. Een grote tuin is geschikt voor een vrij liggende composthoop van 1 tot 1,5 m. Op een balkon kun je composteren in een kleine compostbak of zelfs een wormenhotel. Op sites als milieucentraal.nl, natuurpunt.be en velt.nu vind je veel informatie over de beschikbare systemen en hoe je deze het best kunt gebruiken.

Online staan veel lijsten met wat wel en niet op de composthoop mag. Een korte samenvatting:

Wel op de composthoop

- Gemaaid gras
- Bladeren en takken, klein gemaakt of versnipperd (eikenblad en kastanjeblad bevatten veel looizuur, gebruik die met mate)
- Eierschalen
- Groente- en fruitafval
- Koffiefilters en koffiedik, losse thee
- Mest en stro/zaagsel van planteneterende huisdieren (paarden, konijnen, vogels)
- As uit de open haard of vuurkorf
- Verlepte en dode planten (ook uit huis)

Niet op de composthoop

- Gekookt eten en brood (dit trekt te veel ongedierte aan en gaat snel schimmelen)
- Schillen van niet-biologische citrusvruchten en aardappels (vanwege de hoeveelheid bestrijdingsmiddelen)
- Botjes en visgraten
- As uit de asbak
- Kattenbakkorrels
- Papier
- Zieke planten, bloeiende planten en onkruid

EEN GAZON VOL LEVEN

Het gazon is een heel waardevol onderdeel van je tuin, ook al lijkt dat niet direct het geval. Onder de strakke groene zoden barst het van het leven. Regenwormen houden de bodem luchtig door er gangen doorheen te eten. Ze eten plantenresten op en poepen die als zwarte aarde weer uit. Slakken trekken zich tijdens droge periodes diep terug in de grond. En ook duizendpoten, kevers, oorwurmen en pissebedden zijn in groten getale aanwezig in de eerste paar centimeter grond onder het gazon. Deze insecten worden gegeten door spreeuwen, merels, egels, vossen, dassen, lijsters en kauwen. Ze prikken kleine gaatjes in het gras en trekken hun prooi tevoorschijn.

BESTUDEER VOGELS DIE TRAPPELEN OF 'DANSEN' OP HET GRAS

Zie je waarom ze dat doen? Daarmee bootsen ze vermoedelijk regendruppels na. Ze lokken de bodemdiertjes naar de oppervlakte en eten ze op zodra ze hun kopje boven het maaiveld uitsteken.

Kijk het hele jaar je ogen uit!

Wil je van je gazon een dierenparadijs maken?

Hier zijn een aantal tips:

 Zaai kleine bloemen zoals klaver in het gras. Deze zorgen voor extra nectar, waar veel vlinders vooral in het voorjaar afhankelijk van zijn. Dit geldt ook voor paardenbloemen. Maai je gras liever niet als er bloemen in bloeien.

 Maai Mei Niet. Doe mee met de campagne Maai Mei Niet en laat het gras die maand groeien. Kijk voor meer informatie op: maaimeinietnederland.nl.

 Laat het gras aan de randen van het gazon langer groeien, of laat het gras overgaan in een bloemenborder of het struikgewas. Hiermee creëer je hoogteverschillen die voor verschillen in temperatuur, licht en luchtcirculatie zorgen. Ook groeien er andere bloemen in langer gras dan in kort gras. Variatie is belangrijk om veel leven naar je gazon te trekken.

 Laat het gras in de zomer wat langer groeien (5-9 cm). Het gras krijgt dan langere wortels en is zo beter bestand tegen droogte. En het loopt ook zo heerlijk op blote voeten! De zomer is een goede tijd om wilde peen en ratelaar in het langere gras te zaaien.

 Landkaartje op rode klaver.

 Weidelangpootmug

 Sproei het gazon bij droog weer, ook in de herfst. Gebruik hiervoor regenwater, dat je opvangt in een regenton. Geef water aan het einde van de dag of in de avond, zodat het water niet direct verdamppt.

 Gebruik niet te veel mest. Een teveel aan mest spoelt uit naar het grondwater of de vijver. Laat in plaats daarvan gemaaid gras op het gras liggen om te verteren. Versnipper gevallen bladeren met de grasmaaier en laat die ook liggen.

 Merelvrouwtje in bloemrijk gras.

Het wonder van gras

Gras is het meest succesvolle gewas op aarde. Dit komt door de manier waarop gras groeit. De groeipunten zitten vlak boven de grond, terwijl het bij andere planten juist vooral in de top zit. Verder slaat gras extra energie op in de wortels. Vanuit een kleine verdikking vlak boven de grond groeit de nieuwe plant uit. Kort afmaaien, of bijvoorbeeld het vlak bij de grond afbijten van de stengels door een grazer, deert gras niet. Het vormt snel nieuwe bladeren vanuit zijn voedselreserve.

ZET VROEGBLOEIENDE PLANTEN IN JE TUIN

Vlinders en hommekoningsvlieders die ontwaken uit hun winterslaap, hebben direct nectar nodig. Wil je iets doen voor deze dieren? Zorg dan dat er planten in je tuin staan die vroeg bloeien.

Nectarplanten voor de lente

- **Klein hoefblad:** bloeit nog voordat de bladeren zijn verschenen. De wortelstokken met de bloemknoppen overwinteren, en tussen februari en april bloeit klein hoefblad met goudgele bloemen.
- **Speenkruid:** Speenkruid groeit de

meeste tijd van het jaar in de schaduw onder de bomen. Juist in het vroege voorjaar als er nog geen blad aan de bomen zit, kan het zonlicht het speenkruid bereiken. Bij deze eerste zonnestralen komen de bloemen met hun gele puntige bloembladeren al tevoorschijn.

- **Krokus:** de krokus heeft verschillende varianten en kan in het voorjaar of in het najaar bloeien. Krokussen zaaien zichzelf uit en maken als hulpmiddel daarvoor 'mierenbroodjes', een zoet smakend aanhangsel aan de zaden, zodat mieren die naar hun nest slepen. Onderweg verspreiden de zaden zich door je tuin.
- **Hyacint:** deze sterk ruikende voorjaarsbloeiër is ook erg geschikt voor op je balkon. Dit bolgewas groeit goed in een pot. Andere bolletjes die tegelijk met hyacinten bloeien zijn blauwe druifjes. Pas op: veel van de aangeboden bolgewassen in tuincentra bevatten bestrijdingsmiddelen, die juist

⬇️ **Klein hoefblad**

slecht zijn voor insecten. Kies daarom voor een biologische variant of een met een keurmerk.

- **Paardenbloem:** veel mensen zien paardenbloemen als onkruid, en trekken ze uit het gras of de border. Toch bieden ze veel nectar in de lente als er nog weinig anders bloeit. En vergeet niet hoe leuk het is om de pluizenbollen weg te blazen. Laat er elk jaar zeker een paar staan voor de insecten.

Nectarplanten voor de zomer

- **Kaasjeskruid:** bloeit van juni tot september met witte of roze bloemen. Houdt van zon en voedselrijke grond. Kaasjeskruid is zeer geliefd bij bijen, hommels en vlinders.
- **Grote kattenstaart:** houdt van vochtige grond en groeit graag langs vijverranden of vochtige borders. De bloemen zijn donkerroze en groeien op lange aren die doen denken aan kattenstaarten.

⬇️ **Groot kaasjeskruid**

⬇️ **Gehakkelde aurelia op rode zonnehoed.**

- **Spirea:** deze struik komt voor in veel verschillende varianten, met roze of witte bloemen. Meestal zijn de witte soorten voorjaarsbloeiërs en de roze zomerbloeiërs. De bloemen staan vaak dicht bij elkaar in trossen of veerachtige vormen.
- **Vrouwenmantel:** bloeit met pluimen wolkachtige gele bloemetjes. Ze zijn prachtig in groepen en groeien graag in de zon. Als je de bloemen na de eerste bloei plukt, gaat de plant nog een keer bloeien.
- **Zonnehoed:** deze vaste plant siert elke zomer je border op met grote bloemen met een dieporanje hart. Er zijn veel verschillende kleurvarianten: roze, wit, geel, oranje en geelgroen. De bloemen worden bijna 1 meter hoog en bloeien door tot in de herfst.
- **Wilde peen:** deze witte schermbloemige wordt ook wel 'vogel-nestje' genoemd. Als de bloemen zaad zetten, vormt zich een kluit die lijkt op een vogelnestje. De wilde peen is de waardplant van de koninginnenpage.

VERGEET DE NAJAARS- EN WINTERBLOEIERS NIET

Er zijn ook nog laatbloeiende planten die nectar en stuifmeel leveren. En in de herfst en winter zorgen veel struiken voor vruchten. Als je zorgt dat er het hele jaar iets te eten is, dan kunnen insecten en vogels altijd bij jou terecht.

Planten voor de herfst

- **Koninginnenkruid:** van eind zomer tot diep in de herfst bloeien deze planten met trossen roze-paarse bloemen. Ze groeien in de zon of halfschaduw. De plant is erg geliefd bij bijen.

- **Sedum:** deze plant met stevige stelen valt onder de vetkruiden. Bovenop zie je in het najaar roze, gele of witte bloemetjes, die in een soort scherm naast elkaar groeien. De plant is favoriet bij insecten en kan goed tegen droogte. Hij is zeer geschikt voor een rotstuin.
- **Buddleja of vlinderstruik:** vanaf juni bloeit deze struik met royale trossen bloemen. De kleur is afhankelijk van de variëteit en kan roze, wit of dieppaars zijn. De struik groeit in de zon of halfschaduw, maar trekt meer vlinders aan als hij in de zon staat. In de winter kun je deze struik flink terug snoeien, in het voorjaar loopt hij opnieuw uit. Hij geeft heel veel nectar.
- **Hemelsleutel:** van juli tot september bloeit deze vaste plant met paarsrode bloemen. Hij groeit het liefst in vochtige, voedselrijke grond in de zon. Hommels, bijen en vlinders komen er graag op af.

⬇ Een dagpauwoog komt drinken op koninginnenkruid.

24

- **Herfstaster:** in september en oktober bloeit deze plant met witte, roze of dieppaarse stervormige bloemen, afhankelijk van de variëteit. De plant verspreidt zichzelf makkelijk in je tuin.
- **Vuurdoorn:** deze struik bloeit in mei-juni en geeft daarna oranje bessen. Het stuifmeel is aantrekkelijk voor insecten. Merels en spreeuwen eten graag van de bessen.
- **Braam:** de bramenstruik is geschikt voor iets grotere tuinen met een hoekje dat je met rust kunt laten. Hij bloeit in de lente en geeft in de herfst zoete bramen. Vogels vinden bramen net zo lekker als wij.

Planten voor de winter

- **Winterjasmijn:** groeit graag tegen muren en schuttingen. Hij bloeit midden in de winter, in januari, met gele stervormige bloemetjes. Hij heeft wel steun nodig bij het klimmen,
- ⬇ **De Gelderse roos bloeit in het voorjaar met witte bloemen en geeft daarna rode bessen.**

DEEL 1 - VOEDSEL

➤ Braam

dus bind hem vast aan draden of aan de schutting.

- **Winterviooltje:** plant deze aan het eind van de zomer, dan bloeit hij van oktober totdat de vorst aanbreekt. De plant groeit in de zon of de halfschaduw. Hij kan goed tegen vorst en zodra deze voorbij is maakt hij alweer nieuwe bloemknoppen.
- **Winterheide:** bloeit van november tot het voorjaar met witte, roze of rode bloemen. In tegenstelling tot struikheide, uit dezelfde familie, heeft winterheide naaldvormige bladeren. Deze plant houdt van een zonnige standplaats en gewone tot zure grond.
- **Helleborus of kerstroos:** bloeit de hele winter door. Deze planten kunnen het water uit hun stelen en bloemen terugtrekken als het te koud wordt, zodat ze niet bevriezen. Ze gaan dan wat hangen, maar als de zon ze opwarmt knappen ze weer op.
- **Viburnum (bijvoorbeeld sneeuwalb of Gelderse roos):** bloeit met geurende, witte bollen of bloemschermen van januari tot mei. In het najaar geeft de struik bessen waar vogels van smullen.

25